

Ivana Zagorac

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, I. Lučića 3, HR-10000 Zagreb
ivana.zagorac@gmail.com

Traganja za spoznajom duše

Doprinos filozofskoj misli Pavla Vuk-Pavlovića

Sažetak

Traganja za dušom i duševnošću motivirala su filozofe na stvaranje koncepcija raznolikog spektra tumačenja. Možemo li spoznati dušu, možemo li definirati duševnost, što bi to zapravo bilo i postoje li takve kategorije koje bi uopće mogle biti predmetom spoznaje, pitanja su na koja nailazimo i u filozofskoj misli Pavla Vuk-Pavlovića.

Ishodište njegove filozofije jest doživljaj kao mjesto preplitanja gnoseoloških, ontoloških i etičkih problema te pristup fenomenu doživljaja gradi na kritičkom prevladavanju neokantovskih i pozitivističkih strujanja. Iz kompleksnosti razumijevanja doživljaja iščitavamo specifičnost jedinstva svjesnosti kao subjektivne i predmetnosti kao objektivne komponente doživljaja, njihove složene međuodnose koji produciraju i originalnu filozofsku teoriju pluralizma svjetova te se na kraju pitaju i o mogućnosti filozofije kao takve.

Ključne riječi

Pavao Vuk-Pavlović, doživljaj, duševnost, spoznaja, pluralizam svjetova, mogućnost filozofije

U vrijeme rada Pavla Vuk-Pavlovića na problematici spoznaje¹ u filozofiji prevladavaju istraživačke opcije usmjerene na izgradnju metodoloških temelja za adekvatan teorijski pristup promišljanjima o čovjeku. Zahvaćajući podjednako u aktualna razmišljanja kao i u filozofijsko naslijeđe, Vuk-Pavlović stvara jedinstven i obuhvatan, u većoj ili manjoj mjeri originalan, filozofski sustav. Ne diferencirajući svoju misao na discipline, njegov rad motiviran je stvaralačkom znatiželjom za iskušavanjem moći i dubinâ filozofije, pritom nadilazeći okrilje jedne uže ili šire problematike. Mnoštvo konstitutivnih elemenata pojedinih disciplina, koje slojevito razrađuje, zadržava u koherentnoj cjelini i međuzavisnosti. Značajni su utjecaji koje su na njega imali u prvom redu Husserl, kao i Heidegger, zatim Scheler i Hartmann, a u formiranju specifične filozofije vrednota i Gjuro Arnold. Ovaj potonji ostavio je traga kako u misli Vuk-Pavlovića tako i kao njegov mentor, učitelj i savjetnik.²

1

Pavao Vuk-Pavlović obranio je 1920. godine doktorski rad *Spoznaja i spoznajna teorija. Metodički pokušaj s osobitim obzirom na problem očitosti*. Rad je objavljen 1926. godine pod nazivom *Spoznaja i spoznajna teorija*. Iscrpan popis objavljenih radova Vuk-Pavlovića vidjeti u: Milan Polić, *Život i djelo Pavla Vuk-Pavlovića*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2001.

2

Više biografskih podataka o utjecajima na Vuk-Pavlovićevu filozofsku misao vidjeti u: Pavo Barišić, »Filozofija vrednota Pavla Vuk-Pavlovića«, *Pavao Vuk-Pavlović. Život i djelo*, Pavo Barišić (ur.), HAZU, Institut za filozofiju, Zagreb 2003.

Istraživalački poriv vodio je Vuk-Pavlovića mnogim filozofskim temama, no iz dobro utvrđenih temelja. Detektiranje središnje misli i impulsa njegova razgranatog filozofskog koncepta i nije odveć zahtjevan čitalački pothvat. Doživljaj kao mjesto preplitanja gnoseoloških, ontoloških i etičkih problema otkriva se i kao mjesto ukrštanja filozofskih područja. Doživljaj u svojoj kompleksnosti skriva i tajne duševnosti. Pitati o duši u Vuk-Pavlovićevu obuhvatnom misaonom sustavu znači pitati i o spoznaji, utemeljenju znanosti, metodologiji, znači susresti se s filozofijom vrednota, poigravati filozofijom života, dotaknuti etička pitanja i istaknuti ona estetička. Ovim će se radom u najvećoj mjeri tematizirati pitanje spoznaje i spoznajne teorije kojoj je Vuk-Pavlović posvetio značajnu pažnju, te pitanje duše i duševnosti koje se provlači kroz više njegovih radova, u prvome redu onih estetičkih. Pokušaj pronalaska zajedničke točke mogao bi se sažeti u pothvat zvan »kako spoznati dušu?« prikazan iz rakursa vremena 20-ih godina 20. stoljeća, sa specifičnim potpisom jednog hrvatskog filozofa.

Doživljaj kao kompleksija

Spoznaja se sebstva događa kroz ostvarenje djelovanja, ljudski su čini vođeni duhom, jedinstvenim, osobnim i nezavisnim – potpis je Maxa Schelera na izvorištima misli Pavla Vuk-Pavlovića. Posredovana Husserlova analiza svijesti kao transcendirajuće i okrenute svijetu, podcrtava isticanje u tradiciji zanemarenog subjektivno-doživljajnog aspekta filozofijske problematike. Priklanjajući se istraživanju doživljajne sadržajnosti, Vuk-Pavlović se suočio sa problemom istraživačkog medija. Uzimajući za početnu točku Husserlova rješenja, kao i rad njegovih nastavljača u razvijanju fenomenološke metode, Vuk-Pavlović u doživljajnom totalitetu razotkriva slojevitost, hijerarhičnost i red. Doživljaj se otkriva kao kompleksija nesamostalnih slojeva koji ipak u svojem odnosu spram cjeline mogu biti spoznajno zahvaćeni.³ Potpomognut Meinongovom teorijom predmeta, Vuk-Pavlović zaobilazi transcendentalnost i otvara prostor promatranju problematike doživljaja u mnogostrukosti realnih veza.

Ne dovodeći u pitanje kompleksiju doživljaja, Vuk-Pavlović pojašnjava mogućnosti njegova spoznavanja navodeći da se

»... neka realna komponenta doživljaja uopće dade ne samo prastavno dohvatiti, nego i misaono izlučiti iz doživljajnog totaliteta te da nezavisno od ostalih može podati valjan objekat kako spoznaji tako i znanstvenom istraživanju.«⁴

Sastavnice doživljaja, u svojoj partikularnosti i međuodnošenju, stvaraju određene relacije koje ih otkrivaju spoznaji. Iako dijelovi doživljajnog totaliteta, njegovi elementi zadržavaju nezavisnost i otkrivaju svo bogatstvo razolikih ispreplitanja. I sam fenomen spoznaje konstituirao se u relaciji između subjekta spoznavanja i predmeta spoznavanja. Doživljajna cjelina i njeni dijelovi poimaju se u svojoj osnovnoj strukturiranosti: doživljaj se primarno ostvaruje u jedinstvu svjesnosti kao subjektivne i predmetnosti kao objektivne komponente. Pri tome je predmet sve promišljivo, sve što se dâ misliti, dok ono zadano spoznavanju mora moći biti mišljeno. Usmjeravajući se u spoznajnom odnošenju na određen predmet, »psihička funkcija«, kako god se manifestirala, ostavlja na predmetu trag konkretnog doživljaja unutar kojeg je nastala i kojemu pripada; taj refleks funkcije na predmetu Vuk-Pavlović naziva »zazbiljnosnim karakterom predmeta«. Prožetost subjektiviteta predmetnošću otkida i duševnost od isključivosti subjektiviteta. Upućivanje na participiranje duševnosti u objektivnom, čak štoviše – na njenu »kontaminira-

nost« predmetnošću, iziskuje da prve korake načinimo upravo u istraživanju te isprepletenosti.

»Podmetnuta« duševnost

Duševnost se nikada ne pojavljuje usamljena, izdvojena iz cjeline doživljaja, već se obznanjuje kao jedan član doživljaja, kao njegova subjektivna komponenta, odnosno kao »netjelesna ili izvantjelesna moć koja posreduje osvještavanje i osvjetljava svijet objekata«. ⁵ Upravo stalna izmjena mnogostrukih aktivnosti subjektivnih komponenata doživljaja koje uvjetuju nejasnoću spoznavanja, ne može ostati nezapažena. Svjestan duševni tok, *svjesnost*, upravljena na predmetnost, upravo radi svoje dinamike uzdiže se do razine *znatosti*. Duševnost, uz predmetnost, čini doživljaj jedinstvom svjesnosti i predmetnosti. Time i predmet postaje komponenta doživljaja, odnosno duhovnim (racionalnim, razumljivim) značenjem obilježen predmet s jedne strane i duševna (iracionalna) funkcija s druge, postaju korelatne komponente doživljaja. Budući da je predmet svjesno zahvatljiv, područje predmetnosti, kao područje razumljivosti i shvatljivosti, pripadno je području duševnosti. S druge strane, subjektivna komponenta doživljaja smatra se neposrednije datom i uvidu dohvatnijom od objektivne, no daljnjim se izvodima to pokazuje kao zabluda. Jer,

»... subjektivnost ne može izravno izaći iz te svoje subjektivnosti niti se neposredno izbaciti iz sebe same niti se u svojoj izvornosti prebaciti u smisao, svrhu ili cilj svoga smjerenja.« ⁶

Izravnog samoogledanja duševnosti zamišljene odvojeno od predmetnosti nema niti može biti. Nestaje i mogućnost introspekcije, već je moguća samo retrospekcija, usmjerenost na sjećanje i upravljenost na prošlo, zaustavljeno i gotovo događanje. Izravno i neposredno samoogledanje duševnosti jest iluzija. Duševnost kao strujanje svijesti nije i ne može biti objekat, nije ju time niti moguće definirati kao *pred-met*, kao nešto stavljeno ispred svjesnog subjekta, odnosno ispred same sebe, ona je naprotiv *pod-met*, kako navodi Vuk-Pavlović, odnosno zahvaćenoj predmetnosti kao općem području transubjektivne duhovnosti upravo je pod-metnuta.

Duševnost se otkriva odvajanjem od tjelesnosti i biva time izazov svakom svjesnom biću. Poticajem i stvaranjem iskustva tako se dijete uzdiže od razine tjelesnosti i stvara prve predodžbe o činocu više ili manje ili nikako zavisnom od tjelesnosti. Pretpostavka duševnosti lišene tjelesnosti gubi svoje uporište; tek tjelesnost daje primjereni izraz duševnosti i njenim stanjima. Izazovno je to problematiziranje koncepta utjelovljene duše u religiji koja povezanost s tjelesnim tumači nesretnim padom duše u okove tjelesnih spona iz čega se kao primarna težnja duše detektira vraćanje čistoj formi i postizanje prave životne svrhe. *Čista duša i prava životna svrha* za Vuk-Pavlovića čini se dolaze drugačijim slijedom. »Svjetska bestjelesna Duša«, lišena tjelesne tvarnosti, kao svjetska i jedna, nema niti »oruđe pamćenja«, niti kome što iskazati, a kao »zaboravna« nema što niti iskazati. Bez predmetnosti, u svojoj

3
Iscrpnije se problemom spoznaje kod Vuk-Pavlovića bavila Marija Brida u: *Traženja*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1989.

4
Prema M. Brida, *Traženja*, str. 348–349.

5
Pavao Vuk-Pavlović, *Duševnost i umjetnost*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1976., str. 100.

6
P. Vuk-Pavlović, *Duševnost i umjetnost*, str. 94.

čistoj duhovnosti, duša se nema u čemu ogledati; njena sloboda na koncu je »jalova«. Uzdizanje i padanje duše, vrlina i grijeh, u nezamjetnosti i samoći nemaju svoje uporište.

»Tako je, kako priča svršava, duša sebi stvarala tijelo, da bi joj upravo utjelovljenje otvorilo putove nesamo do zamjetljive tvarnosti nego i do dodira s drugim utjelovljenim dušama, koje je upravo posredstvom tjelesnosti i mogla otkriti i ujedno uvidjeti, kako je sva njezina životna čežnja na poslijetku uistinu bila čežnja za njima.«⁷

»Samotna, svjetska Duša« osjećala je nesavladivu težnju ne samo »da bude živa tek da živi samo, nego i da doživi i da doživljavajući preraste mučnu, neplodnu samoću«, navodi Vuk-Pavlović.⁸ Punoća života očituje se samo kroz doživljaj, zahvat iz pukog življenja u ono *živovanju do-dano, življenju doživljeno*. Jedino po doživljaju ulazi svjetlost u život, otvaraju se mogućnosti i čovjek nadilazi puko postojanje. Zazbiljnost kao cjelokupnost doživljavanja i doživljajnoga aktualiziranjem prelazi u zbilju; sužava se iz jednostavnog razloga subjektivnosti toga procesa i kao djelovna ostvaruje se na beskrajno mnoštvo mogućih načina.

»... svakako je očito, da je za objavljivanje i saopćavanje znanja, saznanja, doživljaja, uvidaja, bilo bitka bilo bivovanja tjelesnost kao zamjetna tvarnost od bezuvjetne potrebe u smislu sredstva i posredništva.«⁹

Nesumnjivo je pritom da duševnost »obasjava« predmete, poima ih i shvaća, no sasvim je jasno i da doseg duševnosti premašuje područje predmetnosti. Iako se duševnost ne može pojmiti kao shvatljivi predmet i ne pripada objektivnoj komponenti doživljaja, ipak je zahvatljiva na području predmetnosti. Duševnost, iako »zasebna bivstvenost«, sastavni je član očitovanja svijeta. Upredmećenje tako proizlazi iz samog doživljaja, duševna funkcija je neodvojiva od doživljajnog objekta i na taj je osobit način dohvatljiva spoznajnom uvidu. Dinamika duševnog toka potvrđuje nam da se uz svijet predmeta nalazi i još nešto što upravo nosi i aktualizira duhovni svijet. Duševna funkcija tako pripada s jedne strane svojom formom i strukturom predmetnosti, a s druge je strane kao nepredmetna svjesnost sadržajno iracionalna. Problem kako je uopće moguće upredmećenje nepredmetne aktualne duševne funkcije uočava i sam autor zaključujući da je to pitanje bez odgovora.¹⁰ Jednako tako, i duševnost izvan tjelesnosti ostaje nedohvatljiva, ali i tjelesnost bez duševnosti ne daje konačnoga odgovora o svome postojanju. Je li tjelesnost zasebna postojnost ili je pak samo određeni aspekt duševnosti same, ostaje u nam u konačnici nepoznatim.¹¹ Uza sva svojstva duševnosti koja se čovjeku otkrivaju i čiju nazočnost susreće u svome svijetu, čovjeku je ona ipak zaogrnutu tajanstvenošću. Ona struji u svemu živomu, krije se u svakom doživljaju, no u svojoj bivstvenosti ostaje čovjeku nedohvatnom.

Pluralizam svjetova

Unatoč svoj zagonetnosti u otkrivanju posljednjih tajni duše, jasnim postaje da je ona nešto što si čovjek ne može svojatati; u duševnosti možemo, u najboljem slučaju, samo participirati. Čovjek, koliko se može duševno očitovati, nije neko stalno i nepromjenjivo biće. Bilo kakva predviđanja kretanja duševnosti krajnje su nepouzdana.

Kao konkretno življeni život, svijet je utemeljen u doživljaju, on je ono što je doživljajem aktualizirano. Svijet je konkretna neka zbilja, »ono življeno u najširem smislu.« Zazbiljnost se može dohvatiti samo preko cjeline određene područnim kategorijama. U težnji za povezanošću i objedinjavanjem znanja,

čovjek teži nadvadvanju razlika kategorijalnih područja i područnih kategorija kao njihovih širih sklopova, u jednom sveobuhvatnom sustavu koji bi mogao izraziti svu zazbiljnost. Poteškoća koja se pritom javlja vraća nas na početnu postavku o doživljajnom totalitetu kao jedinstvu subjekta i objekta, te dolazimo do zaključka da jednog takvog sveobuhvatnog svijeta naprosto nema niti može biti. Svaki svijet, odnosno svijet svakoga, jedinstvena je cjelina proizašla iz procesa aktualiziranja specifičnog subjekta te kao takav ne izražava cjelokupnu zazbiljnost, već samo jednu moguću. Tako naznačen pluralizam svjetova stavlja čovjeka pred nikad završen zadatak nadilaženja razdvojenosti svjetova i ostvarivanja komunikacije. U potrebi upoznavanja sebe u svojoj doživljajnosti, u težnji za stalnošću, nužno je čovjek upućen na druge; jedino se živeći među ljudima čovjek može nadati postati čovjekom. Pluralizam svjetova i pred filozofiju postavlja težak zadatak. Zazbiljnost koja zrači duševnost u središtu je interesa filozofa. No zazbiljnost, proistekla iz svagda drugačijeg i neponovljivog doživljaja, pozornom se motritelju otkriva mnogolikom i filozofija uvijek nanovo osmišljava neki drugačiji svijet. Nemoć filozofije u potrazi za smislom u takvoj neodređenosti cjeline, postavlja se ujedno i kao njezina najveća vrijednost.

Ne živimo u zadanom svijetu. Jedna od postavki postmoderne revolucije u filozofiji, psihologiji i sociologiji jest ona o postojanju različitih načina kategoriziranja, prezentiranja, reprezentiranja i organiziranja naših iskustava. Ne postoji jedinstveni, monolitski svijet s privilegiranim načinom vlastite prezentacije i isključivom shemom reprezentacije; ono što postoji su mnogobrojni svjetovi s pluralističkim interpretacijama. Pri tom sama datost svijesti i doživljajnost kao odnošenje predmetnog i svjesnog ne dvoji o tome da neki svijet zaista moramo i biti. Bez vlastitoga svijeta ostajemo »izgubljeni u cvjetajućoj ustreptaloj pomutnji iskustva«, vukpavlovićevski senzibilizirano izrazio se Wiliam James.

Svijet posredovan doživljajem oživotvoruje se u mijeni, podražaju naše svijesti i kao takav je neposredovan. Svaki doživljaj u svojoj nerazdruženosti predmetnosti i svijesti, sa svojim se osobenim značajkama utiskuje u već postojeće samooblikovane strukture svijeta. Ono što osjećamo je neprekinuto izgrađivanje, nadograđivanje i mijenjanje, osjećamo vlastitu manjkavost, »negotovost u svojoj čovječnosti«. I iako nam se tuđi svjetovi prikazuju kao kruti i jednostavno dani, mameći pritom nekritičku svijest da sebe i svoj svijet uzima apsolutnima, upravo neizgrađenost koju osjećamo svakim novim doživljajem sasvim nam ozbiljno otvara vrata iza kojih se skriva duša bez granica horizonta. Izazov tako biva upoznavanje »duševnog obilja« izvan vlastitih mogućnosti doživljavanja, poniranje u duševnost bližnjih i daljnjih, suživljavanje s općeljudskim manifestacijama duše. Takav zadatak nije rezerviran samo za ambiciozne tragatelje za vrijednostima i smislom. Naprotiv, u čovjeka se krije upravo nagoni, makar i mutan dojam da ne živi sam kao »jak«, već da se ostvaruje na širem »mi«. Poriv buđenja svijesti k uvidu u cjeloviti smisao ljudskosti je neporeciv. Duševnost se ne objavljuje jednako niti se ikada ponavlja, ona struji u svemu živome i krije se u svakom doživljaju; zazbiljnost, naznačuje Vuk-Pavlović, naprosto zrači duševnost. Zazbiljnost

7
Ibid., str. 153.

8
Ibid., str. 151.

9
Ibid., str. 154.

10
Ibid., str. 129.

11
Ibid., str. 155.

kao mogućnost doživljavanja, putem doživljaja se aktualizira u zbilju i čini to na beskrajno mnogo mogućih načina. Duševnost tako ne može biti ni uz što vezana – uosobljena duševnost negira vlastitu odrednicu o svojoj općosti.

Posebnost, jedinstvenost i neponovljivost isprepletenosti subjekta i objekta, postojanje najrazličitijih svjetova oblikovanih na specifičnom načinu participiranja u doživljajnoj zazbiljnosti, odgovori su i na pitanje o aktualizaciji svakog pojedinog ljudskog bića. Međusprega subjekta i objekta negira djelovanje po čistoj subjektivnosti, no isto tako izvan svake rasprave ostavlja i implikacije determinističkog određenja čovjeka. Vuk-Pavlović filozofski utemeljuje moć samoostvarenja danu svakome na izbor u svim neiscrpnim varijantama afirmacije vlastitoga identiteta. Tendirajuće usmjeravanje razvoja pojedinca u ukalupljivanje i za suhu reprodukciju svakidašnjice, razotkriva opasnost zatamljavanja posebnosti razvoja i iznimnog, sebi svojstvenog sudioništva u doživljajnoj zazbiljnosti. Nasuprot tomu, nepregledan je prostor mogućih izvornih zahvaćanja i afirmacije slobodno odlučujućeg, smiono stvaralačkog, pojedinca. Upravo iz takvih premisa i izrasta vrijednosno utemeljena i humanizmom protkana koncepcija odgoja koju nam je Vuk-Pavlović ostavio u trajno naslijeđe.¹²

Bitna upućenost na druge i potreba za humanizacijom u osnovi su duhovnih djelatnosti. Zasebnost i osobnost svjetova ipak nije u suprotnosti sa suživotom s drugima. Doživljavanje jednog konkretnog individuuma ne može obuhvatiti zazbiljnost u punini njene bezgraničnosti. Budući je uvjetovan individualnim doživljajem, ljudski svijet ne može obuhvatiti svu zazbiljnost, a nikada nije ni u sebi do kraja dovršen u svom pokretu i interakciji s još nezahvaćenim činiteljima. Pretendiramo na samodovoljnost i sveobuhvatnost, ciljeve koji su nam, rekli bismo srećom, nedohvatljivi, i na tom putu trebamo druge. Tragika nedostižnosti tog zadatka razumijeva se kao vječno čovjekovo traganje za istinom i smislom.

Trenutak u vremenu

Takvo razumijevanje odgovara misaonom ozračju s početka 20. stoljeća sa apostrofiranjem osjećaja besmisla i trajnom potragom za vrijednostima u životu. Iz Vuk-Pavlovićevih stavova iščitavaju se refleksije na zahuktalu raspravu započetu u 19. stoljeću prvenstveno u njemačkom misaonom krugu. Filozofija se doživljava suprotstavljenom uznapređovalom eksperimentalnom pristupu u znanosti koji samom svojom definicijom zahvaća dijelove, a ne cjelinu. Prirodne znanosti i sve raznovrsnije mogućnosti njihove primjene u naglo napredujućem industrijskom društvu, polučile su jednako snažan pritisak i na, u prvome redu njemačka, sveučilišta u smislu »stvaranja« praktičnih, »znanstveno-korisnih« pojedinaca. Metodološki model prirodnih znanosti postao je dominantnim modelom za sve znanosti, pa i za one humanističke orijentacije, ističući da korištenje kvantitativnih, provjerljivih, a time dakako i *jedino točnih* metoda, producira jednako takvo legitimno, primjenjivo i upotrebljivo znanje. U psihologiji se, potaknuto Wundtovim osnivanjem laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, ulažu naponi u »pročišćavanje« psihologije od svih primjesa filozofije i »neznanstvenih« metoda. A ako u takvome svijetu još i ima mjesta za filozofiju, onda je to u okvirima diferencijacije filozofije u znanstvene, specijalizirane discipline. U takvom pozitivističkom osvrtu na stvarnost nema mjesta za metafizičke snove i refleksije. Kant i Hegel te brojne *neo-* inačice daju filozofsku refleksiju postojećeg prirodoznanstvenog modela i poznate su u javnosti, a tako i Vuk-Pavloviću. Među ostalima, rasprava je ostavila traga i na misli Wilhelma Diltheya, kao u određenoj mjeri i na njego-

va učenika Eduarda Sprangera. Iako je Vuk-Pavlović slušao predavanja kod Sprangera tijekom svoga studija u Leipzigu, čini se da je Diltheyevo poimanje doživljava kao osnove čovjekova odnosa spram svijeta ipak na Vuk-Pavlovića ostavilo značajnijeg traga.

Gotovo je opipljiva linija trijumfa prirodoznanstvenog modela nad filozofskim u razvoju psihologije. Doduše, pioniri znanosti psihologije poput Freuda, Eriksona, Piageta ili Vygotskog, više ili manje uspješno, nisu odustali od filozofskog osmišljavanja psihološke problematike, no njihove su teorije zanemarene u suvremenom znanstvenom diskursu upravo radi svoje nepotpune i/ili nedovoljne znanstvene utemeljenosti.¹³ Vrijedi dodati da je Vuk-Pavlović slušao predavanja Wilhelma Wundta čija je polemika sa negdašnjim svojim učenicom Osvaldom Külpeom oko utemeljenja psihologije, njenog odnosa spram prirodnih znanosti, kao i neslaganja oko metode, već bila dobro poznata u javnosti. S druge strane, osjeća se i utjecaj Diltheyevog nezadovoljstva neokantovskim rješenjem problema jedinstva doživljava.

Pokušajem pročišćavanja spoznajne teorije, raščlambom njenih sastavnica, ustanovljavanjem predmeta i metode bavio se i Vuk-Pavlović. Nekako usput, dotaknuo je i psihologiju.

Psihologija u filozofskom sustavu Pavla Vuk-Pavlovića

Postoji li kategorijalno područje kojim bismo mogli zahvatiti spoznavanje, koje Vuk-Pavlović smatra duševnom funkcijom, zatim predmet spoznavanja, odnosno ono spoznato, a kao poseban bonus možda još i spoznaju kao takvu? Ako takva znanost doista postoji, pretpostavlja postojanje definiranog područja proučavanja, odnosno obuhvaća više sadržajno određenih elementa orijentiranih prema zajedničkom smislu po čemu se mogu smatrati homogenima i dostupnima istoj metodološkoj obradi. Za Vuk-Pavlovića odgovor na to pitanje je jasan. Ako se želimo baviti spoznavanjem moramo zaključiti da je ono samo jedna od funkcija svijesti. A znanost,

»... koja je jedina zvana da o svijesti nešto odlučno kaže, nosi već odavna ime: *psihologija*, i nema razloga, da se to ime mijenja ili zataji; i gdje god se radilo o kakvoj činjenici svijesti, imat će samo psihologija da kaže odlučnu riječ, pa bila ova činjenica slučajno i 'spoznavanje.'¹⁴

Budući je Vuk-Pavlović samo uzgred spominjao psihologiju, postavka o psihičkim aspektima spoznaje kao njenom temeljnom predmetu ostala je nedovoljno argumentirana iako se čini da bi danas naišla na značajno odobravanje

12

Zapravo je baš filozofija odgoja, odnosno postavke iznesene prvenstveno u djelu *Ličnost i odgoj* (1932.), kao i ranijem, neobjavljenom djelu, *Mogućnost i granice estetskog uzgoja u vidu individualne i socijalne pedagogike* (1922.), svojom specifičnom tematikom i autorskim pristupom postavile temelje daljnjeg Vuk-Pavlovićeva promišljanja ovdje dotaknutih pojmova. Tako je djelo *Filosofije i svjetovi* objavljeno 1962. godine (dakle punih trideset godina od objavljivanja djela *Ličnost i odgoj*), *Doživljaj, duševnost i estetski uviđaj* 1968., a *Duševnost i umjetnost* 1970. (oba u Godišnjem zborniku Filozofskoga fakulteta u Skopju). Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, objavila je *Duševnost i umjetnost* 1976. godine.

13

Nenad Mišćević je 1988., odgovarajući na pitanje »Što je to filozofija psihologije?«, sistematizirao glavne probleme filozofije psihologije – »nove discipline koja je uspješno naslijedila tradicionalnije discipline« i pozvao filozofe na daljnji doprinos u razvoju te discipline. Usp.: Nenad Mišćević, »Što je to filozofija psihologije?«, *Filozofska istraživanja* 25 (2/1988), str. 365–374.

14

Pavao Vuk-Pavlović, *Spoznajna teorija i metafizika*, Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1928., str. 54.

nje.¹⁵ No, kako psihička funkcija nije nikada u sebi zatvorena te je uvijek upravljena na neki predmet, odnosno na ono što je objekt spoznavanja, potrebno je ostvariti i zadatak ispitivanja predmeta i njegove predmetnosti. To područje zanima znanost *teorije predmeta* u najširem smislu. Vuk-Pavlović navodi da se pritom referira na Meinonga, odnosno da ne obuhvaća samo postojeće već i subzistentne objekte. No, zašto bi baš predmet koji stoji u korelatnom odnosu prema spoznavanju bio izuzetak za primjenu sasvim naročite i njemu primjenjene metode? Spoznajna teorija je u vidu spoznajnoga subjekta samo dio psihologije, dok je s pogledom na predmet spoznaje samo isječak iz teorije predmeta.¹⁶ »Spoznavanje« kao funkcija i »spoznato« kao predmet uopće ne stoje u središtu »spoznajno-teorijskoga« interesa te time i teorija predmeta kao i psihologija postaju pomoćne znanosti. I njihov međuodnos tako ne zadovoljava osnovnu postavku o homogenosti predmeta proučavanja znanosti jer se radi o relaciji koja pokazuje možda i najvišu zamislivu heterogenost. Traženje zajedništva tih heterogenih područja, mjesta u kojem još nisu rastavljeni, dovodi nas do područja filozofije kao nauke. A znanost kojoj su pitanja takva da pri njihovu rješavanju treba uzeti u obzir činjenice heterogenih područja nije spoznajna teorija već dobro poznata metafizika. Govoriti o spoznaji kao totalitetu znači biti dio obuhvatnijeg metafizičkog sustava.

»Ne dakle spoznajna teorija, nego naprotiv metafizika, pod kojim se god imenom inače i krila, u stvari kako je bila, tako i ostaje prva i osnovna nauka.«¹⁷

Želimo li se pozabaviti nekim pitanjem spoznaje, prethodno moramo istražiti ulazimo li zapravo u područje teorije predmeta, psihologije ili možda metafizike. Sama spoznajna teorija time se nalazi unutar metafizike, a spoznavanje kao duševna funkcija nalazi se u području psihologije. Ako bismo se iz te postavke usudili napraviti korak dalje, mogli bismo nabasati na zaključak da, prema Vuk-Pavloviću, psihologija tematizira dušu, odnosno barem njene funkcije koje u više navrata imenuje »psihičkim funkcijama«. Sama psihologija tek granično pronalazi mjesta u njegovu razmišljanju i pritom se Vuk-Pavlović priklanja aktualnoj klimi »predznanstvene psihologije«. No, iako stavljena na svoje jasno mjesto »pomoćne« znanosti, i takvo tematiziranje otvara neka zanimljiva, na žalost u većoj mjeri nedorečena, stajališta. Ipak, povijesni odmak daje nam za pravo zaključiti da se u prvoj polovini dvadesetog stoljeća Vuk-Pavlović javlja kao jedan od najoriginalnijih hrvatskih mislioca. Pitanja duše i duševnosti, kao i jedinstvenosti i neponovljivosti svake osobe, originalna filozofska teorija pluralizma svjetova i poziv za nadilaženje svakog oblika indoktrinacije te za otvaranje k istinskom humanizmu, njegove su teme ovdje tek dotaknute.

Literatura

Erna Banić-Pajnić, »Vuk-Pavlović o filozofiji, svijetu i svjetovima«, u: Pavo Barišić (ur.), *Pavao Vuk-Pavlović. Život i djelo*, HAZU i Institut za filozofiju, Zagreb 2003., str. 189–195.

Pavo Barišić, »Filozofija vrednota Pavla Vuk-Pavlovića«, u: Pavo Barišić (ur.), *Pavao Vuk-Pavlović. Život i djelo*, HAZU i Institut za filozofiju, Zagreb 2003., str. 247–261.

Marija Brida, *Traženja*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1989.

Nenad Mišćević, »Što je to filozofija psihologije?«, *Filozofska istraživanja* 25 (2/1988), str. 365–374.

Nenad Mišćević, »Ontologija Pavla Vuk-Pavlovića«, *Filozofska istraživanja* 74 (3/1999), str. 445–451.

Milan Polić, *Život i djelo Pavla Vuk-Pavlovića*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2001.

Milan Polić, »Vuk-Pavlovićeva filozofija odgoja«, u: Pavo Barišić (ur.), *Pavao Vuk-Pavlović. Život i djelo*, HAZU i Institut za filozofiju, Zagreb 2003., str. 179–188.

Josip Oslić, »Vjera i objava u djelu Pavla Vuk-Pavlovića«, *Filozofska istraživanja* 87 (4/2002), str. 717–739.

Thomas Teo, »Wilhelm Dilthey (1833–1911) and Eduard Spranger (1882–1963) on the developing person«, *Humanistic Psychologist* 31 (1/2003), str. 74–94.

Pavao Vuk-Pavlović, *Spoznajna teorija i metafizika*, Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1928.

Pavao Vuk-Pavlović, *Duševnost i umjetnost*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1976.

Ivana Zagorac, »Filozofija odgoja Pavla Vuk-Pavlovića«, *Metodički ogledi* 14 (2/2001), str. 127–132.

Ivana Zagorac

**Searching for an Insight
into the Soul**

**A Contribution to the Philosophical Thought
of Pavao Vuk-Pavlović**

Summary

Searching for the soul and spirituality has been motivating philosophers to create conceptions of diverse interpretations. Can we gain insight into the soul, can we define spirituality, what is spirituality as a matter of fact and are there such categories that could be the subject of insight – are all questions that we come across in the philosophical thoughts of Pavao Vuk-Pavlović.

Experience, as the locus of interlacement between gnoseological, ontological and ethical problems, is where he starts his philosophy. He builds his approach to the phenomenon of experience upon a critical transcendence over the Neo-Kantian and positivistic currents. It is from the complexity of his understanding of experience that we can read out the specific quality of the unity between one's consciousness – as the subjective component – and the object of one's experience – as the objective component of experience – their complex interrelations that also give rise to his original philosophical theory of the pluralism of worlds and, finally, investigate the capabilities of philosophy as such.

Key words

Pavao Vuk-Pavlović, experience, spirituality, insight, pluralism of worlds, capabilities of philosophy

15

Usp.: Nenad Miščević, »Ontologija Pavla Vuk-Pavlovića«, *Filozofska istraživanja* 74 (3/1999), str. 447.

16

Pritom se Vuk-Pavlović oslanja na Meinonovo shvaćanje teorije predmeta koja obuhvaća »cjelokupnost predmeta« iako shvaće-

no u najširem smislu ukoliko, naravno, ne bi zadiralo u »psihologičku problematiku«.

17

P. Vuk-Pavlović, *Spoznajna teorija i metafizika*, str. 58.